

Peruskoululaiset kysivät – päivystävä filosofi vastasi

Voimmeko olla varmoja siitä että elämme vain yhden elämän?

Se vähän riippuu. Jos ajatukseen useammista elämistä kuuluu, että aiemmista elämistä ei muista mitään eikä niistä saa mitenkään tietoa, emme saa muista elämistä varmuutta, mutta emme myöskään todistusta siitä, että *emme* eläisi useammin. Tällainen ajatus on varsin epätieteellinen, koska sitä ei voida mitenkään todentaa. Kyseessä onkin uskon asia. Objektiivista varmuutta emme siis voi saada, mitä ehkä tässäkin ajetaan takaa. Subjektiviivisen varmuuden voinee saavuttaa: joku yksinkertaisesti saattaa kivenkovaan olla sitä mieltä, että elämme useammin kuin kerran. (Mutta mitä ihmettä on varmuus?)

Joku saattaisi myös pitää karman määräämää sielunvaellusta kantilaisena järjen ideana; teoreettinen järki ei koskaan voi todistaa väitettä oikeaksi tai vääräksi, mutta käytännöllisen järjen ja yhteiskuntarauhan kannalta on mielekäästä olettaa, että käytöksemme tässä elämässä vaikuttaa seuraavaan.

Jos taas useammista elämistä voidaan saada tietoa ja ihmisten väitteet edellisestä elämästä Napoleonina voivat olla (siis eivät välttämättä ole) tosia, niin kukaan ei ole ainakaan tähän päivään mennessä todistanut sitä tieteellisesti. Mutta siitä, mitä on todistettu nyt, ei voida päätellä, mitä voidaan todistaa.

Eli tarkka vastaus kysymykseen: *me*, sikäli kuin sanalla tarkoitetaan tämän hetken ihmisiä, emme voi olla siitä varmoja. Ehkä joskus tulevaisuudessa ihmiset ovat.

Miten universumia voisi määritellä? Vai voiko sitä?

Kaikkea voi määritellä. Eri asia on, kuinka osuvia, tarkkoja ja/tai päteviä määritelmistä tulee. Jo se, että sanoo universumia "kaikeksi, mikä on (tutkittavissa tieteellisesti)" on määritelmä, vaikkakaan ei kovin tyhjentävä sellainen.

Miten universumia sitten voisi määritellä? Rationalistinen kaiken johtaminen yhdestä periaatteesta a priori ei enää nauti kovin suurta suosiota, joten määrittelyn tulisi tapahtua pohjautuen empiirisen tieteen suomiin tuloksiin. Nykyaikainen tiedekin on tosin toistaiseksi polvillaan maailmankaikkeuden suurten ongelmien edessä, joten käsitykset siitä, millainen se on ja onko omamme ainoa laatuaan, poikkeavat villisti toisistaan ja menevät spekulatiiviselle arvostettujenkin tiedemiesten keskuudessa. Määrittelyissä siis ei voida täysin pohjautua empiirisesti todennettaviin tuloksiin. Osa niistä esimerkiksi katsoo, että universumin täytyy olla tyyppiä X, koska millään muulla emme mitenkään voisi selittää ongelmaa Y. Ongelmallista tässä on se, että määritelmä ikään kuin sanoo, että ei olisi järkevää olettaa mitään muuta vastausta Y:lle, joten meidän täytyy päätellä, että näin on. Pelkkä järjen varassa tapahtuva spekulatio vaan ei vastaa luonnontieteiden ihanteita, ja kaikki luonnontieteen tulokset eivät aivan vaikuta terveeseen järjen mukaisilta ("Kvanttifysiikka? Hei haloo!").

Kuka on kaiken pahan takana?

Jännittävä kysymys! Perinteisesti se on liittynyt teologisiin pohdiskeluihin: onko Jumala vastuussa pahasta, tai onko olemassa persoonallista pahaa. Nykypäivänä se taas liittyy monesti reaalioloihin, jonka vastaukset eivät vain ole kovin filosofisia. Filosofisesti ajatellen kysymys tietystä yksilöstä on myös vähän hankala. Vastauksen on siis ponnistettava Heideggerista. Yksinkertaistaen ja tavalliselle filosofiselle kielelle kääntäen: ei ole kyse objektista (*mikä, jokin*), vaan subjektista koskevasta kysymyksenasettelusta (*kuka, joku*). Kysymme näin ollen, millainen *joku* on kaiken pahan takana, millainen yleisinhimillinen subjektin ja näin ollen tekemisen rakenne. Ero objektilähtöiseen tarkasteluun on siinä, että tässä keskitytään jatkuvaan toimintaan ja tekemiseen syynä, ei mekanistiseen biljardipallokausaliteettiin. Puhumme ikään kuin ihmistyyppistä

(massaihminen, despootti, kapitalisti, proletaari), jonka tekemisen (olemisen) rakennetta tutkimalla voimme paljastaa sen yhteyden kaikkeen pahuuteen.

Nähdäkseni tämä on ainoa tapa tehdä kysymyksestä sekulaarifilosofisesti mielekäs. Näin sillä haetaan jotakin tiettyä ihmistyyppiä syypääksi. Kysymys olettaa, että sellainen voidaan löytää, mikä paljastaa paljon kysymyksen asenteesta (on huomattava, että tämä ei välttämättä implikoi mitään kyseessä olevan kysyjän asenteesta; voihan kyseessä olla puolihuolimaton heitto tahi vitsi): kaikkeen on yksi tietty syypää. Kysymys pelkistää maailman monimutkaisuuden yksinkertaiseksi kaikenkattavaksi selitykseksi ja odottaa vastauksen olevan selkeä, yksinkertainen ja tehokas -- esimerkeiksi kelpaa vaikkapa "juutalainen", "ahne kapitalisti", "kommunisti", "neekeri", "vääräuskoinen", "nainen" tai "mies". Vastaus totalisoi todellisuuden ja tekee sille ajatustasolla väkivaltaa, ja sikäli kuin vastauksen pohjalta muokataan todellisuutta, väkivalta realisoituu.

Näin voidaankin esittää, että jos ei nyt kaiken, niin ainakin paljon pahan takana on se ihmistyyppi tai "kuka", joka kysyy tämän kysymyksen vakavissaan.

Mitä on hyvyys ja pahuus? Ovatko ne yhtä tärkeitä?

Kysymys on ikuisia kiistanaiheita. Nuoren Wittgensteinin mukaan niistä ei voi edes puhua, joten niistä pitäisi vaieta. Vastaaja ei kuitenkaan ole wittgensteinilainen, joten saat vastauksesi.

"Hyvä" lienee saanut historiallisesti paljon enemmän painoarvoa kuin paha. Ajattelijat ovat pyrkineet tietämään, mitä kannattaa tavoitella, mihin pyrkiä, mikä on ihmiselämän korkein hyvä. Kristittyjen tai muuten hyvään jumalaan uskovien ajattelijoiden mielestä hyvyys on heidän jumalastaan lähtöisin: joko kaikki, mitä hän luo, on hyvää, tai hän luo vain hyvää. Tällöin paha puolestaan on joko jotakin negatiivista -- toisin sanoen se määritellään hyvän puutteeksi, negatioksi, vähän niin kuin pimeyskin on valon puutetta -- tai jotakin positiivista eli itsessään olemassa olevaa. Teologinen positiivinen (mikä ei tarkoita myönteistä) paha voi olla lähtöisin esimerkiksi paholaisesta, luodun maailman langenneisuudesta tai luodun luotuisuudesta (se on erossa hyvästä luojastaan).

G. E. Mooren mukaan hyvyys oli jotakin kaikkiin muihin käsitteisiin palautumatonta, intuitiivisesti selville saatavaa. Tarvittavan intuition jalostamiseksi tuli panostaa taiteisiin ja kasvatukseen. Emotionalistit pitivät hyvää ja pahaa vain tunteen ilmauksina. "Hyvä" on heille yksinkertaisesti saman asia kuin sanaksi muotoiltu mieltymys: "minä pidän tuosta/minä hyväksyn tuon". Utilitaristeille hyvä on mahdollisimman monen onnea, jolle tietysti löytyy monta eri määritelmää.

Nietzsche näki asian toisin. Hän analysoi hyvää ja pahaa historiallisena ilmiönä ja väittää, että kielitieteellisestä aineistosta voidaan päätellä, että "hyvä" on aikanaan tarkoittanut sitä, minkä vahvat yksilöt määrittivät ihmiselle arvokkaiksi ominaisuuksiksi, ja "huono" heidän halveksimiaan piirteitä, heikkojen yksilöiden ominaisuuksia. Kun monilukuiset heikot historiallisesti kuitenkin voittivat vahvat yksilöt, he kaunaa kantaen käänsivät vanhat arvot ylösalaisin: huonosta tuli hyvää ja hyvästä jotain uutta, pahaa.

Pahuus on uudella ajalla kiinnostanut eritoten katastrofien yhteydessä; erityinen kysymyksensä on teodikean ongelma: jos on olemassa hyvä Jumala, miksi maailmassa tapahtuu pahaa? Lissabonin maanjäristys 1755 sai epäilemään Leibnizin väitettä, että elämme parhaassa mahdollisessa maailmassa. Juutalaisten joukkotuho ja muut 1900-luvun kokemukset totalitarismista herättivät myös paitsi teodikean ongelman, myös paljon uusia analyyseja pahasta.

Hannah Arendt puhui banaalista pahasta. Hänen analyysinsa mukaan Eichmann ei ollut "klassisen paha" ollessaan osana juutalaisten tuhoamiskoneistoa; hän vain seurasi sokeasti käskyjä. Julmat teot olivat hänelle arkipäivää. "I just work here". Pahuus realisoitui maailmassa siksi, että ihmisiä voitiin estää ajattelemasta itse.

Alain Badiou kritisoi poleemisesti pahuuteen keskittyvää ajattelua ja väittää sen vievän nihilismiin. Hänen mukaansa liberaali ja postmoderni ihmisoikeuskeskeinen ajattelu määrittävät vain sen pahan, miltä ihmisten tulisi välttyä, esimerkiksi kansanmurhan; hyvän määrittely ja paremman maailman tavoittelu jäävät paitsioon.

Onko Star Trekin Data-androidi elävä olento?

Kysymyksessä on mielenkiintoisesti haluttu tietää tietyn androidin olemuksesta, ikään kuin olettaen, että vastaajat ovat trekkereitä ja tietävät likaisimmatkin yksityiskohdat Datan elämästä, nekin jotka liittyvät ensimmäisen tuotantokauden turvallisuuspäällikköön Tasha Yariin.

Miten elämä määritellään? Jos sitä pidetään biologisena ominaisuutena, Data ei ole elävä olento; Borgitkin olisivat näin vain puoliksi elossa. Mutta jos elämä määritetään jotenkin toisin kuin puhtaan naturalistisesti, esimerkiksi yhden *subjektin kokemaksi, persoonalliseksi, mielekkäästi järjestyneeksi elämyskokonaisuudeksi* (kaikkien kursivoitujen sanojen väljässä mielessä problematisoimatta niitä sen kummemmin), niin Data voisi hyvinkin olla elävä olento.

Entä sitten Blade Runnerin Roy Batty, Sarah ja muut replikantit? Tai Frankensteinin hirviö (kirjassa, ei elokuvissa)? Ne ovat orgaanisia, älykkäitä, tuntevia ja luovia olentoja, joskin ihmisen luomia ja itsessään lisääntymiskyvyttömiä ja sikäli täysin epäitsenäisiä. Batty kuitenkin määrittää oman kokemuksensa elämäksi. Mutta onko olento, joka voi määritellä oman kokemuksensa elämäksi, elävä?

Itsemäärittelyn sijaan voidaan pohtia myös toisen tunnustusta. Blade Runnerissa Deckard rakastuu replikanttiin, Sarahiin, ja ikään kuin tunnustaa tämän vertaisekseen tai ainakin rakkautensa arvoiseksi olenoksi. Sikäli kuin heidän rakkautensa on aitoa, voidaan miettiä, suoko tilanne Sarahille elävän olennon statuksen -- ongelmakohtana siis se, voiko ihmisen ja koneen välillä olla rakkautta. (Kysymykset, onko heidän rakkautensa aitoa ja onko Deckard itse replikantti, tietysti mutkistavat asiaa.)

Ovatko perinteiset poliittiset ideologiat häviämässä?

Kysymyksessä ei ole yhtäkään ilmausta, jota voitaisiin käyttää ongelmattomasti.

"Olla häviämässä": miten mikään ajatustapa voi hävitä? Eivät ne suoranaisesti katoa ilmaan, lakkaa olemasta tai hajoa osatekijöihinsä, joilla ei ole mitään tekemistä keskenään (yksittäisille liikkeille, puolueille ja yhdistyksille voi toki käydä näin). Useimmiten ne muuttavat muotoaan, sulautuvat toisiinsa tai jalostuvat joksikin uudeksi.

"Perinteinen": viitataan tällä muotoon vai sisältöön? Onko kyse mistä tahansa kaiken selittävästä ns. suuresta kertomuksesta **selvennä** (muoto), vaiko jostakin historiallisesti olemassa olevasta aatteesta, esimerkiksi oikeaoppisesta marxilaisuudesta, tiukan linjan kepulaisuudesta tai kapitalismista (sisältö)?

"Poliittinen": lasketaanko poliittiseksi vain jokin vallankumouksellinen, suuria suunnitelmia ajava ajatussuunta (esimerkiksi natsismi, kommunismi, nationalismi) vai kaikki ihmiselämään ja yhteiskuntaan vaikuttavat yhtenäisiksi katsottavat ajatussuunnat (kapitalismi, uskonto)?

"Ideologia": onko se synonyymi "poliittiselle ajattelutavalle", ja jos on, onko olemassa ei-poliittisia ajattelutapoja? Vai onko se väärää tietoisuutta, ja jos on, niin tarkoittaako se väärin faktojen levittämistä ja todellisuuden vääristämistä -- vai valikoituja totuuksia? Vai onko se idean logiikkaa, koko todellisuuden alistamista yhdestä ideasta (kommunismien lopullinen voitto, arjalaisen rodun ylivoimaisuus, vapaiden markkinoiden tuoma vauraus ja autuus) johdetuille välttämättömiksi väitetyille toimenpiteille?

Ainakaan maailma ei enää ole niin yksinkertainen kuin vielä kylmän sodan aikaan.

Mikä on ihmisen sielu? Onko sielu "kummitus" jonka osa ihmisistä ehkä pystyy näkemään, vai jokin ihan muu. Onko sielua edes olemassa?

Tästä onkin tapeltu melkoisesti. Demokritos (n.460eaa.-370eaa.) oli sitä mieltä, että kaikki koostuu atomeista. Sielut olivat hänen mukaansa erityisen hienoja ja pyöreitä atomeja. Moinen käsitys oli monille järkytys, olihan sielu ylevintä, mitä ihmisessä oli.

Yhden kuuluisimmista sielun määritelmistä antoi tietenkin René Descartes. Hänelle sielu (tai subjekti) oli oma substanssinsa, yksinkertainen, ajatteleva, vapaa, jakamaton ja oman itsensä syy. Sielu oli tiukasti erossa ruumiista, joka kuului deterministiseen, materiaaliseen maailmaan.

Immanuel Kant kritisoi Descartesia sielun oliollistamisesta, ja piti yhtäältä (kuolematonta) sielua pelkkänä järjen ideana -- toisin sanoen tieteellisen todistamisen piiriin kuulumattomana, mutta moraalisesti kannatettavana ajatuksena -- toisaalta subjektiä pelkkänä toimintojen funktiona, transsendentaalisena apperceptiona. Toisin sanoen subjekti oli Kantille kunkin mielteen yhteyteen alistettu toinen mielle, "minä ajattelen".

Siinä missä Kantin mukaan sielun olemassaoloa tai sen puutetta ei voitu todistaa, mutta se kannatti olettaa, moderni luonnontiede, jonka pohjalle valtaosa filosofeistakin ajattelunsa perustaa, ei tunnusta ajatusta sielusta henkiolentona. Moni nykyajattelija pitääkin koko käsitystä tyhjänpäiväisenä taikauskona.

Kysymys siitä, ovatko ajatuksemme ja kokemuksemme jäännöksettä palautettavissa neuropsykologiaan ja -biologiaan, on kuitenkin kiistelty. Osa filosofeista väittää myöntävästi, osa taas korostaa subjektiivisen kokemuksen omalaatuisuutta ja palautumattomuutta objektiivisiin faktoihin.

Voiko ihminen säilyttää psyykkisen terveytensä, jos hän tuntee olevansa psyykkisesti androgyyni (ei mies tai nainen), mutta on kehollisesti mies tai nainen?

Psyykkisen terveyden käsite ei ole aivan mutkaton, eritoten maallikolle. Mainitunlainen ihminen ei varmastikaan ole normaali, ts. melko lailla keskiverto ja yhteiskunnan normien mukainen. Mutta onko hän "sairas"? Suomessa homoseksuaalisuus oli vuoteen 1981 sairaus, ja Maailman terveysjärjestö poisti sen psykologisten häiriöiden listasta vasta vuonna 1990. Ei homoseksuaalisuus kuitenkaan ole vielä normaalia, vaikka se onkin hyväksytympää kuin aiemmin.

Mitä sitten onkaan psyykinen androgyyni? Jos ihminen kuvittelee, että hänellä ei ole lainkaan sukupuolielimiä tai ei tunne niitä lainkaan, eli hän kuvittelee, ettei hänellä ole biologista sukupuolta, voitaneen puhua vakavanlaatuisista ongelmista tai jopa sairaudesta hänen seksuaalisuudessaan tai hermostojärjestelmässään. Mutta jos androgyyniydellä tarkoitetaan tunnetta, ettei kuulu kumpaankaan sosiaaliseen sukupuoleen, vaaditaan jälleen kerran käsitteenmäärittelyä: mikä on sukupuoli, mikä siinä on olennaista?

Perinteisesti sukupuolen määrittely on ollut helppoa yhteiskunnallisten tehtävien ja seksuaalisen suuntautumisen perusteella: mies tuntee vetoa naisia kohtaan, käy armeijan, tuo leivän kotiin, on vahva ja järkevä; nainen tuntee vetoa miehiä kohtaan, hoitaa lapset, tekee ruokaa, on herkkä ja sievä. Yhteiskunnissa, joissa perinteisten roolien ylivalta on murtunut tai murtumassa, on paljon vaikeampaa sanoa, mikä on mies ja mikä nainen. Puhe "tosimiehestä" nähdään vallankäyttönä, koska siinä puhuja asettaa vaatimukset "kunnon miehelle". Jos joku ei täytä näitä vaatimuksia, puhuja suhtautuu tähän halveksuen. Lienee selvää, että jos androgyyni määritellään niin, ettei täysin tunne kuuluvansa kumpaankaan näistä sukupuolista, se on hyvin yleinen aikamme ilmiö. Kuka tahansa työssäkäyvä nainen olisi näin määriteltynä androgyyni, samoin jokainen homomies. Mutta harvan intuitioon varmaankaan sopii väite, että esimerkiksi Mullan alla -sarjan Keith olisi androgyyni.

Monesti androgyynyidellä viitataan myös ulkoisiin piirteisiin, joiden perusteella olemme tottuneet määrittämään henkilön sukupuolta. Jotkut ovat tietoisesti pyrkineet hälventämään ulkonäössään sukupuolirajoja: David Bowie, k. d. lang, Ville Valo, Katherine Moennig... On turha ottaa kantaa asiaa sen enemmän tuntematta, onko heidän tapauksissaan kyse tunne psyykkisestä androgyynyidestä, mutta varmaankin aika harva heitä nykyään psyykkisesti sairaina pitää.

Voidaanko filosofia muuttaa puhtaaksi matematiikaksi? Esim. Immanuel Kantin kategorinen imperatiivi.

Leibniz haaveili moisesta; koneesta, johon voitaisiin yhdellä ainoalla universaalikielellä syöttää kaikenlaisia ongelmia, jotka voitaisiin laskea ja saada tulokseksi ehdottoman varma vastaus. Kaikki olisi eksaktia, selkeätä ja varmaa. Ihan kaikki eivät jaa Leibnizin ajatuksia. Vastaukseen vaikuttaa vahvasti jo se, mitä filosofian katsotaan olevan.

Jos filosofia nähdään vain tieteen kielen loogisena syntaksina, kuten Rudolf Carnap, siirrytään kohti ongelmaa, voidaanko formaali logiikka muuttaa puhtaaksi matematiikaksi. Nykytiedon valossa nähtävästi ei, mutta kuka tietää, mitä tuleva tuo tullessaan.

Jos filosofian tehtävä nähdään erilaiseksi tai laajemmaksi, matemaattinen kielenkäyttö on poissa laskuista. Joidenkin mukaan filosofia on taidetta, ja no, ehkä jotkut matemaatikotkin väittävät matematiikkaa taiteeksi ja yhtälöitä uskomattoman kauniiksi, mutta taiteella ja kauneudella ei ole välttämättä mitään tekemistä keskenään. 1900-luvulla filosofia taas on pitkälle ollut sidoksissa käyttämäämme kieleen. Jos todellisuutemme nähdään riippuvaiseksi kieleemme rakenteista ja merkityksistä, jonkun luonnollisella kielellä tehdyn filosofian muuttaminen matematiikaksi yksinkertaisesti muuttaisi kyseisen filosofian merkitystä. Pelkästään esimerkiksi saksasta englantiin kääntämisessä on runsaasti ongelmia.

Filosofia ei kuitenkaan ole vain sarja maksiimeja tai kuuluisia propositioita. Kantin filosofia ei pelkisty kategoriseen imperatiiviin. Filosofia on asioiden tutkiskelua, käsitteiden luomista ja/tai analysointia sekä keskustelua aikalaisten ja historian jättiläisten kanssa. Sen harjoittaminen on vähintään yhtä tärkeää kuin sen antamat vastaukset; jälkimmäinen antaa vain ohjeita, joita voi sokeasti noudattaa, edellinen antaa välineet analysoida asioita itse.

Onko ihmisen elämä sattumaa vai kohtaloa? Ja jos elämä on kohtaloa niin kuka siitä päättää?

Jos kohtalolla tarkoitetaan ennaltamäärättyä elämää ja loppua, yleensä katsotaan, että siitä päättää joko personifioitu Kohtalo, Jumala (tai useampi), deterministinen maailma tai Hegel. Kysymyksessä esitetty vastakkainasettelu on kyllä melko julma: joko kaikki on ennaltamäärätty tai sitten sattumaa. Kummassakaan emme mahda itse millekään mitään. Sattuman hyväksymiselle ja kaiken absurdiudellekin on tuki puolestapuhujansa. Kolmas puhdas vaihtoehto, ja luultavasti myös kysymyksessä haettu, on ihmisen kyky päättää itse, mikä tuki voi tarkoittaa kuuden miljardin yksilön ollessa kyseessä melkoisen kaoottista, ellei jopa sattumanvaraista maailmaa.

Heideggerin mukaan ihminen ei ollut sidottu johonkin tiettyyn lopputulokseen, mutta hänellä oli silti kohtalonsa. Kohtalo oli Heideggerille jotakin sellaista, mihin ihminen joutuu historiallisesti. Kukaan ei voi valita omaa historiallista tilannettaan ja jokainen on sikäli kiinni omassa historiallisuudessaan. "Kohtaloni oli syntyä tähän kurjaan maailmaan, tähän kurjaan aikaan! Voi kun olisin syntynyt vapaaksi kreikkalaiseksi mieheksi!" Kohtalo ei tällöin kuitenkaan determinoi ihmisen elämää, vaan ainoastaan asettaa sille tiettyjä rajoja tai lähtökohtia.

Oikeaoppisessa marxilaisessa perinteessä maailma nähdään kulkuna kohti kommunismia, joka on ikään kuin maailman kohtalo, paras mahdollinen maailma. Historia kulkee luokkataisteluiden kautta kohti väistämätöntä loppuaan. Mielenkiintoisesti Francis Fukuyama väitti historian loppuneen kommunismin kaatumiseen ja liberaalikapitalismin voittaneen.

Omalaatuinen tapaus on sitten moderni kapitalismi. Se väittää, että valtioiden ei tulisi puuttua talouteen, jotta markkinavoimien hallitsemattomuus pääsisi toteuttamaan parhaan mahdollisen maailman. Toisin sanoen ihmisten tekoja tulisi rajoittaa, jotta sattuma pääsisi toteuttamaan välttämättömän lopputuloksen.

[V] Mitä on onnellisuus ja hyvinvointi?

Sen ilmiön tavoittelu, jota kuvaa kreikan sana *eudaimonia* ja joka monesti käännetään onnellisuudeksi, oli tunnusomaista hellenistisille filosofeille. Kyynikot sanoutuivat irti sivilisaation kiroista ja kahleista, kun taas skeptikot pidättäytyivät arvostelmien tekemisestä.

Stoalaiset näkivät onnellisuuden salaisuuden piilevän rationaalisuudessa, negatiivisten tunteiden kuolettamisessa ja turhista arvostelmista pidättäytymisessä. He näkivät ihmisen oman asenteen olevan olennaista eudaimonialle; järkevä ihminen mukautui olosuhteisiin eikä hankkinut itselleen turhia murheita yrittämällä muuttaa asioita, jotka eivät olleet hänen vallassaan.

Epikuroalaisille mielihyvä oli kaikki kaikessa, joskin tarkoin rajauksin. Turhista nautinnoista, mm. mässäilystä ja seksistä, tuli pidättäytyä, koska ne johtavat mahdollisesti myöhempiin pettymyksiin. Ystäväpiiri ja tarpeellisten asioiden suorittaminen oli riittämiin mielenrauhan ja mielihyvän saavuttamiseksi. Poliitikasta epikuroalaiset pidättäytyivät.

Utilitaristeille onnellisuus on keskeistä, ja sitä voidaan mitata esimerkiksi nautinnolla tai tarpeiden täyttämällä. Teko tai sääntö on tällöin oikein, jos se tuottaa mahdollisimman paljon hyvää mahdollisimman monelle.

Hyvinvointi on mutkikkaampi ja vähemmän käsitelty juttu. Aristoteleen yhteydessä eudaimonia käännetään nykyisin usein kukoistamiseksi, joka muistuttaa hieman hyvinvointia. Kukoistaminen on ihmiselämän toteuttamista ja monipuolinen päämäärä, jonka ehtoihin kuuluvat mm. varakkuus, poliittinen osallistuminen, suopea onni (sattuman mielessä) ja ystävät.

On kuitenkin huomattava, että haettavat käsitteet eivät välttämättä tarkoita samaa asiaa. Voidaan näet väittää, että ihminen (tai muu olento) on hyvinkin onnellinen, jos hänelle syötetään jatkuvasti tehokkaita mielialaliikkeitä, jotka pitävät hänet jatkuvasti turtana hyväntuulisessa pöhnässä, vaikka hän olisikin kahlittuna koko elämänsä. Tämä tuskin on kenenkään visio ihmisen onnellisuudesta sikäli kuin sanalla tarkoitetaan hyvinvoivaa, rikasta ja mielekästä elämää. Tehoeläintuotantoa ja turkistarhausta jotkut tosin oikeuttavat sillä, että kyllähän eläimet ovat onnellisia, kun niillä on katto päällä ja ruokaa nenän edessä, väliäkö tuolla, että niillä on mitättömän vähän tilaa eikä juuri mitään tekemistä.

On lisäksi huomattava, että joskus hyvinvointi voi vaatia onnellisuuden uhraamista. Esimerkkinä käyköön melko hyväosainen ihminen, joka elää suurten yhteiskunnallisten vääryyksien keskellä. Hän voi saavuttaa onnen ummistamalla silmänsä ja/tai hakemalla onnea kemiasta; toisaalta hän voi uhrata oman hyvinvointinsa ja onnellisuutensa uhraamalla elämänsä muiden auttamiseksi; toisaalta voidaan myös sanoa, että hän ei ole onnellinen niin kauan kuin maailmassa on vääryyttä, mutta hän voi silti hyvin ja tuntee olevansa tyytyväinen omaan elämäänsä.

Onko onnellisuus, hyvinvointi tai eudaimonia päämäärä, ikään kuin ylin palkintopalli, johon pyritään koko ajan ja jolta voi tippua? Vai onko se jotakin prosessinomaista, kykyä toimia, elämänsä mielekkääksi kokemista -- voimista hyvin?

Kysymys toisen onnellisuudesta ja hyvinvoinnista onkin vielä toinen juttu, ja valitettavan vähän käsitelty. Mistä tiedän, että joku tai jokin muu on onnellinen? Pelkkä sanallinen vahvistus "olen onnellinen" ei voi riittää -- ihmiset pettävät itseään ja muita, eikä muutenkaan voida olla varmoja, mitä hän tarkoittaa onnella. Sanallinen ehto sitä paitsi sulkisi pois pienet lapset, vammaiset ja eläimet. **jatka**

Millaiset filosofiset virheet ovat filosofisesti kiinnostavia ja siinä mielessä myös filosofisesti hedelmällisiä?

On selvää, että täydellisen oikea vastaus ei olisi sellainen, koska se olisi virheetön. Täydellinen hölynpöly olisi myös epäkiinnostavaa.

Ehkä virheet eivät olekaan sinänsä kiinnostavia. Virheelliset teoriat voivat toki olla hyvinkin kiinnostavia, mutta ne lienevät kiinnostavia virheistään huolimatta, eivät niiden vuoksi. Jokin niissä "tuntuu oikealta" ja hedelmälliseltä kasvualustalta, vaikka kokonaisuus voisikin tökkiä. Esimerkiksi ensimmäiset yritykset kartoittaa jotakin ongelmaa tai ilmiökenttää ovat monesti vajavaisia, mutta päänavauksensa ja tienraivaajaluonteensa takia ne monesti kiinnostavat ja inspiroivat muita. Tuskinpa ketään kiinnostaisi tarttua täydellisen virheelliseen ja mitättömään teoriaan tai täydelliseen hölynpölyyn.

Mutta millaisia virheet voivat olla? Esimerkiksi päättelyvirheitä kohtalokkaassa osassa teoriaa, jolloin niiden avulla voi yrittää todistaa teorian vääräksi ja luoda samalla jotain hedelmällistä uutta.

Miksi joskus filosofiassakin käy niin, että tiedostettua, korjattavissa olevaa, ongelmaa ei korjata?

Minkä takia ylipäättään ihmiset ovat eri mieltä? Miksi kaikki filosofit eivät ole wittgensteinlaisia, fenomenologeja, pragmatisteja tai hermeneutikkoja? Miksi ihmeessä ei päästä sopuun siitä, mikä on yksilön ja yhteisön suhde?

Se, mikä on yhdelle korjattu ongelma, on toiselle väärä kuva todellisuudesta. Se, mikä on yhdelle ongelma, on toiselle pseudo-ongelma. Se, mikä on yhdelle tosi arvoarvostelma, on toiselle moraalitonta ja siksi sitä ei voida hyväksyä vastaukseksi.

Voiko ihminen olla ajattelematta?

Arkisesti selvä käsite 'ajattelu' voidaan määritellä monella tavalla. Jos sitä pidetään erottelujen ja käsitteellisen tason toimintana, mm. jotkut mystikot väittävät, että esimerkiksi meditaatiolla voidaan hetkellisesti vapautua ajattelusta. Ajattelu on tällöin kirous, joka rikkoo alkuperäisen ykseyden analysoimalla sitä; totuuden väitetään ilmenevän vain kolmannelle silmälle, intuitiolla tai muulle sellaiselle.

Jollekin ajattelu taas voi olla arvolatautuneempi käsite. Hänelle ei riitä ajatteluksi se, että ihminen pähkäilee jonkin tv-sarjan juonikuvioita, vaan ajattelu koskee "oikeita asioita", vaikkapa totuutta, politiikkaa tai todellisia (ei saippusarjan) ihmissuhteita. Tällöin saatetaan myös käyttää ilmausta 'ajatella itse'. Vastakohtana on asioiden nieleminen sellaisenaan. Sokrateen mukaan elämä vailla tutkiskelua ei ole elämisen arvoista, ja hänelle tutkiskelu oli nimenomaan merkittävien asioiden tutkimista: mitä on totuus, kauneus, hyvyys, hurskaus, oikeudenmukaisuus?

entä "olla"-sanank merkitys?

Kan man berättiga fängelsestraff? Finns det något alternativ?

Ofta sägs att tvillingar har någon sorts gemensam förmåga att känna den andras "problemsituationer". Existerar det något samband mellan tvillingarnas tankesätt och har de verkligen en förmåga att reagera på den andras känslor? Eller är detta bara en myt?

Vad är tankar för något? Hur kan man beskriva vad en tanke är om man för det skall tänka ut vad det i själva verket är för något och om vi tänker ut vad det är så hur kan vi tänka? Har den kulturella bakgrunden eller omgivningen någon betydelse för hur vi tänker, och hur kan man relatera det här med olika filosofiska riktningar?

Är det fel att offra en man för att rädda tre män?

Mikä määrää ihmisen luonteen ja moraalin, ajatukset vai teot? Olisiko ihminen, jonka aikomukset ovat altruistisia mutta jonka tekoja yleisesti pidettäisiin julmina, kuitenkin moraalinen? Jos joku esimerkiksi suunnittelisi ystävänsä murhaa, mutta sattumalta pelastaisikin tämän hengen, olisiko hän kuitenkin luonteeltaan murhaaja?

On vieläkin olemassa ihmisiä, joiden mielestä esimerkiksi Stalin, Hitler tai Mao ajoivat hyvää asiaa ja heidän tekonsa olivat siksi oikeutettuja. Valtaosa nykyihmisistä lienee kuitenkin sitä mieltä, että kymmenien miljoonien ihmisten tappaminen omien unelmiensa eteen on joko silkkää pahuutta tai hulluutta, eritoten koska kyseisillä unelmilla ei välttämättä ole minkäänlaista todellisuuspohjaa.

Kyseisten miesten toimintaa voisi kyllä eräällä perverssillä tavalla pitää moraalisena; kaikkihan riippuu määrittelystä. Wikipedia esimerkiksi antaa moraalin määritelmäksi seuraavaa: "**Moraali** eli *siveys* tarkoittaa yhteisössä vallitsevia eettisiä (moraalisia, siveellisiä) käsityksiä, arvostuksia ja käyttäytymissääntöjä." Voidaan väittää, että Natsi-Saksassa oli oma moraalinsa. Yhteiskunta oli hierarkinen ja siellä arvostettiin kansallistunnetta ja tottelevaisuutta. Ihminen, joka esimiestensä käskyjä totellen, rotunsa puhtautta vaalien ja Saksan kansaa kunnioittaen tappoi juutalaisia, oli näin ollen natsimoraalin mittapuulla hyvä.

Useimmiten on kuitenkin kyse pienemmistä asioista. Ehkä tässä kysytään, onko sellainen ihminen "hyvä", joka tarkoittaa hyvää, mutta jonka teot useimmat tuomitsisivat. Esimerkiksi kelpaa vaikka äiti, joka haluaa lapselleen vain parasta, mutta joko on alkoholisti tai hänen kasvatustietonsa ovat hirveitä. Filosofisista teorioista löytyy vastaus joka lähtöön: yhdet painottavat aikomuksia, toiset seurauksia, kolmannet teon universalisoitavuutta.

Näiden esimerkkien ongelmana on niiden suuri abstraktiotaso: mitä muuta tuo äiti on, tai millainen ystävämurhaajan tilanne on? Yrittääkö äiti parhaansa ja miettii kovasti mitä voisi tehdä paremmin, mutta silti epäonnistuu kerta toisensa jälkeen -- vai onko hän täysin vakuuttunut omien tekojensa oikeellisuudesta?

Ystävämurhaajaesimerkissä tulee olettaa, että hän elää todellisessa tilanteessa ja todellisessa maailmassa, ei vain teoreettisena mallina vailla elämää. Miten hän suhtautuu epäonnistuneeseen tekoonsa: yrittääkö hän uudelleen vai katuuko hän syvästi yritystään? Ajatuksiakin näet voidaan väittää eräällä tavalla teoiksi, koska niiden avulla arvioimme ympäröivää todellisuuttamme, suunnittelemme tekojamme ja niin edelleen. Jos murhaaja ajattelee, että hän voisi tehdä saman koska hyvänsä uudelleen, hän on yhä uhka ystävänsä ja kenties muillekin läheisilleen. Sikäli häntä voidaan pitää murhaajana. Mutta onko murhaaja moraalinvastainen, täysin vapaaehtoinen toimija -- rikollinen, joka pitää vangita -- vai olosuhteiden uhri, jolloin yksilön katsotaan tarvitsevan hoitoa ja yhteiskunnan muutosta?

Jos taas murhaaja katuu syvästi suunnitelmiaan ja voitaisiin kiistatta osoittaa (mikä on tietysti täysin teoreettinen oletus), että hän ei enää koskaan tule tekemään mitään samankaltaista, mitä tulisi tehdä? Joku sanoisi, että pelkästä murhan yrityksestä tulisi antaa tuomio, joka toimisi pelotteena muille; toiset väittävät, että turha häntä on rangaista, ei hän ole tehnyt mitään eikä koskaan tule tekemäänkään mitään vastaavaa. Toisin sanoen tällaisissa moraaliarvostelmissa täytyisi tehdä selväksi, pyritäänkö moraalin

rikkomisesta seuraava rangaistus kohdistamaan yksilöllisesti (tekijää estetään tekemästä samaa uudelleen) vai yhteisöllisesti (rangaistukset varoituksina: jos teet rikoksen, joudut linnaan).

Lopuksi vielä muutama käsitteellinen huomio. Mitä moraalilla ajetaan takaa? Onko se henkilökohtaisten suhteiden tuomioiden kenttä ("Olit moraaliton, minulla on oikeus olla sinulle vihainen ja edellyttää sinulta hyvitystä") vai kuuluuko se rikosoikeuden ("Moraalittomuudesta tulee tehdä laitonta") tai uskontojen piiriin ("Moraaliton on syntinen ja saa kärsiä"). Saattaa olla niin, että jotkut teot ovat eri lailla tuomittavia eri alueilla: laillisesti henkilöä ei voida pitää vastuussa tapahtumasarjan aloittamisesta, henkilökohtaisissa suhteissa voi olla ymmärrettävämpää

Jos henkilö X on parempi jossakin kuin henkilö Y ja X on tietoinen siitä, onko moraalisesti oikein, että X pitää itseään Y:tä parempana. Kysymyksen luonteen täydelliseksi ymmärtämiseksi annamme käytännön esimerkin: Henkilö X keskustele mieluiten ihmisten kanssa, jotka pystyvät argumentoimaan mielipiteensä. Hän pitää tässä asiassa osaamattomia alempina tai huonompina ihmisinä. Kuinka moraalifilosofia selittää/vastaa tilanteeseen?

On eroteltava kaksi kysymyksen elementtiä: 1) henkilö X pitää itseään Y:tä parempana, minkä seurauksena 2) henkilö X keskustele mieluiten ihmisten kanssa, jotka pystyvät argumentoimaan mielipiteensä. Lisäksi on huomioitava, millaiseen muuhun toimintaan ajattelutapa 1 vie henkilön X, ja millaisia seurauksia toiminnalla 2 on, sekä tietenkin se, onko Y jossakin muussa X:ää parempi. Aikamoinen sekamelska, siis.

Kaikki eivät tuomitsisi X:ää lainkaan 1:n perusteella, koska he uskoisivat, että X voisi toimia hyvin muita kohtaan huolimatta elitistisestä asenteestaan, ja nämä muut toimet ratkaisisivat hänen moraalisuutensa. Toiset taas katsovat, että ylenkatse on luonteenpiirre, joka johtaa huonoihin lopputuloksiin, ja on siksi tuomittavaa. Se johtaa väärin arvioihin omista virheistä ja muiden ansioista. Katolisista seitsemästä kuolemansyynnistä ylpeyttä pidetään useimmiten jopa pahimpana syntinä, kaikkien muiden syntien syynä.

---(UNESCOn kansainvälinen filosofian päivä on marraskuun kolmas torstai: arvoisa paruskoululainen voit kysyä päivystävältä filosofilta pekka.elo@oph.fi : julkaistuista kysymyksistä saat filosofisen T-paidan)